

Zbigniew Izdebski

SEKSUALNOŚĆ POLAKÓW

na początku XXI wieku

STUDIUM BADAWCZE

Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego

SEKSUALNOŚĆ POLAKÓW

Zbigniew Izdebski

SEKSUALNOŚĆ POLAKÓW

na początku XXI wieku

STUDIUM BADAWCZE

Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego

Publikacja dofinansowana przez Uniwersytet Zielonogórski

RECENZENCI

prof. dr hab. med. Barbara Woynarowska

prof. dr hab. med. Zbigniew Lew-Starowicz

PROJEKT OKŁADKI

Agnieszka Winciorek

© Copyright by Zbigniew Izdebski & Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego
Preprint, Kraków 2012
All rights reserved

Niniejszy utwór ani żaden jego fragment nie może być reprodukowany, przetwarzany i rozpowszechniany w jakikolwiek sposób za pomocą urządzeń elektronicznych, mechanicznych, kopiujących, nagrywających i innych oraz nie może być przechowywany w żadnym systemie informatycznym bez uprzedniej pisemnej zgody Wydawcy.

ISBN 978-83-233-2843-8
ISBN 978-83-233-8437-3 (e-book)

www.wuj.pl

Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego
Redakcja: ul. Michałowskiego 9/2, 31-126 Kraków
tel. 12-631-18-81, 12-631-18-82, fax 12-631-18-83
Dystrybucja: tel. 12-631-01-97, tel./fax 12-631-01-98
tel. kom. 506-006-674, e-mail: sprzedaz@wuj.pl
Konto: PEKAO SA, nr 80 1240 4722 1111 0000 4856 3325

Mojej Mamie, Żonie oraz Córkom – Magdzie i Idze

SPIS TREŚCI

Słowo wstępne	27
Wstęp	31
Introduction	37
Część I	
Teoretyczne podstawy badania seksualności	43
Rozdział 1. Wprowadzenie do seksualności człowieka	47
1.1. Rozważania terminologiczne	48
1.2. Funkcje seksualności	51
1.3. Perspektywy ujmowania seksualności	52
1.3.1. Perspektywa historyczna i społeczna	54
1.3.2. Perspektywa biologiczna	55
1.3.3. Perspektywa ewolucyjna	58
1.3.4. Perspektywa międzykulturowa	60
1.3.5. Perspektywa psychologiczna	61
1.4. Perspektywa normatywna	64
1.5. Obyczajowość seksualna	65
1.6. Socjalizacja seksualna	67
1.7. Inteligencja seksualna	68
1.8. Perspektywy rozwoju seksuologii	71
Rozdział 2. Badania nad seksualnością	75
2.1. Metodologia badań seksualności	76
2.1.1. Proces badawczy	76
2.1.1.1. Etap przygotowań	77
2.1.1.2. Etap realizacji	80
2.1.1.3. Etap analiz	81
2.1.1.4. Etap formułowania wniosków	82
2.1.2. Strategie badawcze	82
2.1.3. Metody i techniki badawcze	85
2.1.3.1. Techniki badań ilościowych	86

2.1.3.2. Techniki badań jakościowych	90
2.1.3.3. Analiza przypadku (<i>case study</i>)	93
2.1.3.4. Badania zamieszczone w książce	93
2.1.4. Narzędzia badawcze	94
2.1.4.1. Narzędzia badawcze stosowane w badaniach ilościowych	94
2.1.4.2. Narzędzia badawcze stosowane w badaniach jakościowych	96
2.1.4.3. Dodatkowe narzędzia badawcze	97
2.1.5. Populacja, próba i dobór badanych	97
2.1.5.1. Charakterystyka prób w badaniach	98
2.1.5.2. Operat losowania	101
2.1.5.3. Wielkość próby w badaniu ilościowym	101
2.1.5.4. Możliwość wnioskowania o całej populacji na podstawie wyników badań ilościowych	101
2.1.6. Etyka badań	102
2.1.7. Utrudnienia w realizacji badań seksualności i aktywności seksualnej ...	104
2.2. Przegląd ważniejszych badań seksualności w Polsce	110
 Część II	
Seksualność człowieka w cyklu życia	147
Rozdział 3. Seksualność u progu dorosłości	151
3.1. Charakterystyka badanych	155
3.1.1. Charakterystyka demograficzno-społeczna	155
3.1.1.1. Płeć	155
3.1.1.2. Typ szkoły ponadgimnazjalnej	156
3.1.1.3. Sytuacja rodzinna	156
3.1.2. Relacje z rodzicami w okresie dojrzewania	159
3.1.3. Samopoczucie młodzieży	160
3.1.4. Samoocena	162
3.1.5. Wzorce osobowe	163
3.1.6. Związki	165
3.1.7. Symptomy niedostosowania społecznego	166
3.1.7.1. Problemy w szkole	167
3.1.7.2. Nieprzestrzeganie przepisów porządkowych i prawa	167
3.1.7.3. Łamanie umów i ustaleń oraz nakazów i zakazów rodziców i opiekunów	167
3.1.7.4. Palenie papierosów	168
3.1.7.5. Picie alkoholu	169
3.1.7.6. Narkotyki	171

3.1.7.7. Kradzieże	172
3.1.7.8. Świadczenie/oferowanie płatnych usług seksualnych	172
3.2. Seksualność nastolatków	173
3.2.1. Dojrzewanie	173
3.2.1.1. Przejawy dojrzewania psychoseksualnego	173
3.2.2. Inicjacja seksualna	175
3.2.3. Aktywność seksualna nastolatków	183
3.2.3.1. Formy aktywności seksualnej	183
3.2.3.2. Doświadczenia homoseksualne	185
3.2.3.3. Metody antykoncepcyjne	189
3.2.3.4. Kontakty seksualne poza stałym partnerem seksualnym	192
3.2.3.5. Ocena własnych doświadczeń związanych z seksem w porównaniu z rówieśnikami	194
3.2.3.6. Doświadczenia związane z pornografią	195
3.3. Poglądy na tematy związane z seksualnością	200
3.3.1. Stosunek do wybranych norm obyczajowych	200
3.3.2. Stosunek do homoseksualności	203
3.3.3. Stosunek do pornografii	204
3.3.4. Stosunek do prostytucji	208
3.4. Podsumowanie	210
Rozdział 4. Seksualność ludzi dorosłych	215
4.1. Charakterystyka badanych	217
4.1.1. Związki formalne i nieformalne	217
4.1.2. Relacje z partnerem	223
4.1.3. Częstotliwość wykonywania badań profilaktycznych przez kobiety	226
4.1.4. Częstotliwość wykonywania badań profilaktycznych przez mężczyzn	228
4.1.5. Samopoczucie psychiczne	229
4.1.6. Zadowolenie z życia seksualnego i sprawności seksualnej	230
4.2. Aktywność seksualna ludzi dorosłych	234
4.2.1. Rola seksu w życiu ludzi dorosłych	234
4.2.2. Zachowania seksualne	235
4.2.2.1. Inicjacja seksualna	235
4.2.2.2. Liczba partnerów seksualnych	236
4.2.2.3. Częstotliwość i okoliczności kontaktów seksualnych	236
4.2.2.4. Przeżywanie orgazmu	239
4.2.3. Formy aktywności seksualnej	240
4.2.4. Kontakty homoseksualne	245
4.2.4.1. Pociąg seksualny do osób tej samej płci	245

4.2.4.2. Podejmowanie kontaktów homoseksualnych	246
4.2.4.3. Orientacja seksualna	247
4.2.5. Kontakty seksualne poza stałym związkiem	248
4.2.6. Stosowanie metod antykoncepcyjnych	251
4.2.6.1. Stosowanie prezerwatyw	254
4.2.7. Obawy związane z aktywnością seksualną	258
4.2.8. Trudności związane z uprawianiem seksu	261
4.2.9. Ocena związku z partnerem/partnerką	263
4.3. Poglądy na tematy związane z seksualnością	267
4.3.1. Poglądy na temat życia seksualnego	267
4.3.2. Poglądy na temat masturbacji	277
4.3.3. Postawy wobec mniejszości seksualnych	279
4.4. Podsumowanie	282
Rozdział 5. Seksualność osób po 50 roku życia	287
5.1. Charakterystyka badanych	289
5.1.1. Związki formalne i nieformalne	289
5.1.2. Charakterystyka związków ze stałym partnerem	292
5.1.3. Zdrowie i kondycja psychofizyczna	298
5.1.4. Częstotliwość wykonywania badań profilaktycznych przez kobiety	299
5.1.5. Częstotliwość wykonywania badań profilaktycznych przez mężczyzn	302
5.1.6. Samopoczucie	303
5.1.7. Samoocena i ocena swojego życia	304
5.2. Aktywność seksualna dorosłych po 50 roku życia	306
5.2.1. Rola seksu w życiu ludzi w wieku 50 lat i więcej	306
5.2.2. Aktywność seksualna	306
5.2.3. Zmniejszenie zainteresowania seksem	311
5.2.4. Formy aktywności seksualnej	312
5.2.4.1. Masturbacja	312
5.2.4.2. Formy aktywności towarzyszące stosunkom seksualnym	314
5.2.5. Kontakty homoseksualne	315
5.2.6. Kontakty seksualne poza stałym związkiem	316
5.2.7. Stosowanie prezerwatywy	317
5.2.8. Obawy związane z aktywnością seksualną	319
5.2.9. Trudności związane z uprawianiem seksu	322
5.2.10. Ocena sprawności seksualnej u mężczyzn w zależności od wieku	326
5.2.11. Problemy kobiet związane z przekwitaniem	326
5.2.11.1. Miesiączkowanie	326

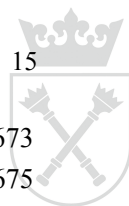
5.2.11.2. Problemy związane z życiem seksualnym	327
5.2.11.3. Charakterystyka kobiet, które stosują lub stosowały terapię opóźniającą lub łagodzącą objawy klimakterium	330
5.2.12. Ocena związku z partnerem/partnerką	332
5.2.13. Potrzeba bycia z młodszą osobą w związku	337
5.3. Poglądy na tematy związane z seksualnością	338
5.3.1. Poglądy na temat różnych aspektów życia seksualnego	338
5.3.2. Poglądy i postawy dotyczące życia intymnego ludzi dojrzałych	350
5.3.3. Przekonania dotyczące homoseksualności	365
5.4. Seks w sanatoriach	368
5.4.1. Charakterystyka osób badanych	368
5.4.2. Cele przyjazdu do sanatorium i stopień ich osiągnięcia	370
5.4.3. Relacje interpersonalne w sanatorium	371
5.4.4. Aktywność seksualna w sanatorium	374
5.5. Podsumowanie	376
Część III	
Różne barwy seksualności	381
Rozdział 6. Seksualność osób o orientacji homoseksualnej	385
6.1. Seksualność mężczyzn mających seks z mężczyznami	386
6.1.1. Charakterystyka osób badanych	386
6.1.1.1. Cechy społeczno-demograficzne	386
6.1.1.2. Dojrzewanie i młodość	390
6.1.1.3. Pragnienia i wartości	393
6.1.1.4. Samoocena różnych aspektów swojego życia oraz kondycja psychofizyczna	397
6.1.1.5. Używanie substancji psychoaktywnych	399
6.1.1.6. Uprawianie sportu i dbałość o atrakcyjność fizyczną	400
6.1.1.7. Wiedza i przekonania dotyczące infekcji przenoszonych drogą płciową	403
6.1.2. Aktywność seksualna	405
6.1.2.1. Historia dojrzewania płciowego i życia seksualnego badanych	405
6.1.2.2. Tożsamość seksualna i wychodzenie z ukrycia (<i>coming out</i>)	410
6.1.2.3. Doświadczenia i zachowania seksualne mężczyzn mających seks z mężczyznami	415
6.1.2.4. Kontakty seksualne z kobietami	430
6.1.2.5. Trudności i problemy związane z uprawianiem seksu	432
6.1.2.6. Próba typologii wzorów zachowań seksualnych	433

6.1.2.7. Relacje z otoczeniem i doznana dyskryminacja	434
6.1.2.8. Pozaseksualne kontakty ze społecznością mężczyzn MSM	435
6.1.3. Poglądy na tematy związane z seksualnością	438
6.1.3.1. Opinie na temat zachowań seksualnych w miejscach publicznych	438
6.1.3.2. Poglądy na temat uregulowań prawnych dotyczących par jednopłciowych	439
6.1.3.3. Opinie na temat opieki zdrowotnej dla mężczyzn mających seks z mężczyznami	441
6.1.3.4. Podsumowanie	442
6.2. Seksualność kobiet homoseksualnych	442
6.2.1. Charakterystyka osób badanych	442
6.2.1.1. Wspomnienia z dzieciństwa	443
6.2.1.2. Obecne relacje z rodziną	443
6.2.1.3. Religia i wiara	444
6.2.1.4. Funkcjonowanie w pracy i przestrzeni publicznej	445
6.2.2. Uświadomienie, aktywność i doświadczenia seksualne	446
6.2.2.1. Uświadomienie seksualne	446
6.2.2.2. Kształtowanie tożsamości seksualnej	447
6.2.2.3. Wychodzenie z ukrycia	449
6.2.2.4. Aktywność seksualna	450
6.2.2.5. Bezpieczeństwo w seksie	453
6.2.3. Rola internetu i innych mediów w życiu kobiet homoseksualnych	454
6.2.4. Społeczność kobiet homoseksualnych	456
6.3. Podsumowanie	459
Rozdział 7. Seks a internet	465
7.1. Charakterystyka badanych internautów	467
7.1.1. Cechy społeczno-demograficzne osób badanych	467
7.2. Korzystanie z internetu	472
7.3. Znajomości w internecie	477
7.4. Seks w internecie	487
7.4.1. Rozmowy o seksie	487
7.4.2. Konsekwencje seksu w internecie	489
7.4.3. Spotkania w „realu”	490
7.4.4. Internet jako źródło wiedzy o seksie	493
7.4.5. Oglądanie materiałów erotycznych i pornograficznych w internecie	493
7.4.6. Ukrywanie aktywności internetowej przed bliskimi	497
7.4.7. Akcesoria erotyczne kupowane przez internet	498

7.4.8. Płatny seks w internecie	498
7.4.9. Korzystanie z internetu przez mężczyzn mających seks z mężczyznami	500
7.5. Podsumowanie	501
Rozdział 8. Seksualność w dobie zagrożeń pandemią HIV/AIDS	507
8.1. Wiedza na temat HIV/AIDS	508
8.1.1. Wiedza dotycząca dróg zakażenia HIV i sposobów jego uniknięcia u osób w wieku 15–49 lat	510
8.1.2. Poziom wiedzy o HIV/AIDS u osób w wieku 15–49 lat określony według zaleceń WHO/UNAIDS	512
8.1.3. Wiedza o HIV/AIDS u osób po 50 roku życia	513
8.1.4. Wiedza o HIV/AIDS u mężczyzn mających seks z mężczyznami	514
8.1.5. Wiedza o HIV/AIDS u kobiet świadczących usługi seksualne	515
8.1.6. Wiedza młodzieży i nauczycieli o HIV/AIDS	515
8.2. Testowanie w kierunku HIV/AIDS	520
8.2.1. Testowanie wśród osób w wieku 15–49 lat	523
8.2.2. Testowanie w innych grupach osób	527
8.3. Seksualność osób żyjących z HIV/AIDS	532
8.4. Postawy wobec osób żyjących z HIV/AIDS	544
8.5. Podsumowanie	549
Rozdział 9. Prostytucja dorosłych	553
9.1. Skala zjawiska prostytucji	558
9.2. Kobiety świadczące usługi seksualne i ich praca	560
9.2.1. Wyniki badań ilościowych	560
9.2.1.1. Cechy społeczno-demograficzne kobiet świadczących usługi seksualne	561
9.2.1.2. Stosunek do wykonywanej pracy w charakterze prostytutek	563
9.2.1.3. Warunki pracy kobiet zatrudnionych w sektorze usług seksualnych ..	565
9.2.1.4. Przymus świadczenia usług	566
9.2.1.5. Świadczenie usług seksualnych poza granicami Polski	566
9.2.1.6. Zarobki kobiet świadczących usługi seksualne	567
9.2.2. Wyniki badań jakościowych	569
9.2.2.1. Opinie kobiet oferujących płatne usługi seksualne	569
9.2.2.2. Opinie klientów korzystających z płatnych usług oferowanych przez prostytutki	571
9.2.2.3. Opinie przedstawicieli organizacji pozarządowych i policji	574
9.2.2.4. Opinie „opiekunów” prostytutek	579
9.3. Klienci usług seksualnych	582

9.3.1. Wyniki badań ilościowych	582
9.3.1.1. Liczba klientów	582
9.3.1.2. Cechy społeczno-demograficzne klientów	583
9.3.2. Wyniki badań jakościowych	586
9.3.2.1. Opinie badanych prostytutek	586
9.3.2.2. Opinie klientów kobiet świadczących usługi seksualne	586
9.3.2.3. Opinie przedstawicieli organizacji pozarządowych i policji	589
9.3.2.4. Opinie „opiekunów” prostytutek	590
9.4. Kupowanie i świadczenie usług seksualnych przez mężczyzn mających seks z mężczyznami	591
9.4.1. Kupowanie usług seksualnych	591
9.4.2. Świadczenie usług seksualnych przez MSM	592
9.5. Podsumowanie	594
Rozdział 10. Przemoc seksualna	599
10.1. Przemoc seksualna wśród młodzieży	601
10.1.1. Postawy młodzieży wobec przemocy seksualnej	601
10.1.2. Uczniowie jako ofiary przemocy	606
10.1.3. Uczniowie jako sprawcy przemocy	618
10.2. Prostyytucja i pornografia dziecięca	622
10.2.1. Skala zjawiska (rozpowszechnienie prostytucji i pornografii dziecięcej – opinie uczniów klas II szkół ponadgimnazjalnych)	623
10.2.2. Obraz zjawiska prostytucji i pornografii dziecięcej (opinie osób nieletnich świadczących usługi seksualne)	626
10.2.2.1. Charakterystyka osób badanych	627
10.2.2.2. Wiedza na temat seksualności	637
10.2.2.3. Poglądy na tematy związane z seksualnością	639
10.2.2.4. Kontakty seksualne	641
10.2.2.5. Doświadczenia przemocy seksualnej	644
10.2.2.6. Świadczenie usług seksualnych	646
10.2.2.7. Stosowanie środków antykoncepcyjnych	656
10.2.2.8. Wykorzystanie młodych osób do pornografii i prostytucji	656
10.2.2.9. Potrzeba wsparcia	657
10.3. Przemoc seksualna wśród dorosłych	658
10.4. Podsumowanie	664
Część IV	
Zamiast zakończenia	669
Rozdział 11. Obraz seksualności Polaków	673

11.1. Postawy wobec seksu osób w wieku 18–49 lat	673
11.1.1. Segment 1: purytanie	675
11.1.2. Segment 2: partnerzy	679
11.1.3. Segment 3: pasywni	682
11.1.4. Segment 4: hedoniści	686
11.1.5. Segment 5: abstynenci	691
11.2. Zadowolenie z życia seksualnego osób w wieku 18–49 lat	694
11.2.1. Zadowolenie z życia seksualnego a uznawane wartości i ocena jakości życia	694
11.2.2. Zadowolenie z życia seksualnego a związku z partnerem	697
11.2.3. Zadowolenie z życia seksualnego a formy aktywności seksualnej	698
11.3. Seksualność a związki	702
11.4. Podsumowanie	710
Rozdział 12. Edukacja seksualna	717
12.1. Edukacja seksualna dzieci i młodzieży w opiniach osób w wieku 18–49 lat	721
12.1.1. Rozmowa z rodzicami na tematy związane z seksualnością	721
12.1.2. Źródła informacji na tematy związane z seksualnością	723
12.1.3. Opinie dotyczące potrzeby edukacji seksualnej w szkole i jej realizacja	724
12.2. Opinie uczniów szkół ponadgimnazjalnych dotyczące zajęć „wychowanie do życia w rodzinie”	727
12.2.1. Zadania i tematyka zajęć „wychowanie do życia w rodzinie”	727
12.2.2. Opinie na temat realizacji zajęć „wychowanie do życia w rodzinie” ..	732
12.2.3. Ocena przygotowania nauczycieli wychowania do życia w rodzinie ..	733
12.3. Nauczyciele wobec edukacji seksualnej (opinie nauczycieli przedmiotu „wychowanie do życia w rodzinie”)	734
12.3.1. Poglądy nauczycieli wychowania do życia w rodzinie dotyczące seksualności człowieka	735
12.3.2. Kwalifikacje nauczycieli przedmiotu „wychowanie do życia w rodzinie”	738
12.3.3. Program przedmiotu „wychowanie do życia w rodzinie”	739
12.3.4. Realizacja zajęć wychowania do życia w rodzinie	744
12.4. Podsumowanie	751
Rozdział 13. Seksualność Polaków 2011	757
13.1. Aktywność seksualna	757
13.1.1. Masturbacja	757
13.1.2. Inicjacja seksualna	758
13.1.3. Kontakty oralne	759

13.1.4. Kontakty analne	760
13.1.5. Kontakty homoseksualne	760
13.1.6. Zwyczaje seksualne	761
13.2. Relacje w związkach i życie w pojedynkę	763
13.3. Zdrowie seksualne	765
13.4. Przemoc seksualna	768
13.5. Płatne usługi seksualne	769
13.6. Seks a internet	769
13.7. Poglądy na tematy związane z seksualnością	770
13.8. Podsumowanie	774
 Bibliografia	 775
Projekty krajowe	781
Projekty międzynarodowe	783
Polish research projects	784
International research projects	784
Spis tabel	785
Spis rysunków	793
Spis wykresów	795

SŁOWO WSTĘPNE

Seksualność człowieka w dużej mierze nadal stanowi niepoznaną do tej pory tajemnicę – wiele jest jeszcze obszarów niezbadanych. Brak rzetelnej wiedzy został zastąpiony przez fałszywe poglądy, przekonania, mity i przesady, które uchodzą za prawdziwe jedynie dlatego, że są mocno zakorzenione w psychice człowieka. Wyniki badań podważające lub obalające dotychczasowe przekonania i przesady, na bazie których funkcjonuje człowiek, u niektórych ludzi – zwłaszcza u tych, których umysły są tak skostniałe, że już niezdolne do zmian – wywołują oburzenie i nieuzasadnioną agresję wobec badacza. Niektóre z przejawów tej agresji – choć nie są oparte na argumentach rozumowych, lecz jedynie emocjonalnych – mogą być bardzo przykre dla badacza, podobnie jak są przykre dla każdego wrażliwego człowieka. Każdy badacz seksualności powinien jednak pamiętać o losie Sokratesa – wyklętego syna ateńskiego kołtuństwa; bo choć od jego czasów wiele się w społeczeństwach zmieniło, to nadal powszechne jest wydawanie ocen zjawiska, zanim nastąpi jego zrozumienie.

Profesor Zbigniew Izdebski zdobył już sobie poważaną pozycję i powszechne uznanie jako wiarygodny, dociekliwy badacz wielu aspektów seksualności człowieka. Zachowując ścisłość naukową, sam podaje, że wyniki jego badań odnoszą się tylko do Polaków, gdyż to właśnie ich seksualność, zachowania seksualne były przedmiotem badań.

Profesora Izdebskiego znam osobiście i uważam za szczególnie odpowiednią osobę do prowadzenia badań w tak istotnej, a zarazem tak delikatnej sferze życia człowieka, jaką jest seksualność. Analiza tego obszaru życia, zwłaszcza wśród nastolatków, oprócz wiedzy i odpowiedniego przygotowania do badań w ogóle, wymaga wykazania taktu, delikatności i zrozumienia. Wszystkie te cechy profesor Izdebski ma, a oprócz tego jest człowiekiem odważnym i odpowiedzialnym, posiadającym zdolności łatwego nawiązywania kontaktów i wzbudzania zaufania. Ujawnia mnóstwo śmiałych pomysłów i inicjatyw, które realizuje, wykazując świetne zdolności organizacyjne. Mam nadzieję, że będzie także dostatecznie odporny na różnorakie przejawy agresji, z jakimi nieuchronnie styka się badacz seksualności i to nie tylko w Polsce.

Profesor Izdebski już od kilkunastu lat zaskakuje publikowanymi wynikami swoich badań, które nazywa raportami. Od 1997 roku opublikował 14 takich, które w formie książkowej ukazywały się prawie corocznie, a czasem nawet częściej. W ciągu tych lat dostarczył nam wiedzy o wielu ważnych obszarach życia społecznego Polaków. W raportach swych przedstawił między innymi poziom edukacji prozdrowotnej i seksualnej w polskiej szkole, badania seksualności dorosłych Polaków, badania seksualności osób

starszych, zachowania mężczyzn jako kuracjuszy w sanatoriach. Zaprezentował również wyniki badań dotyczących mężczyzn mających seks z mężczyznami, zagadnienia: seks a internet, kwestii zachowań seksualnych i wiedzy na temat HIV/AIDS wśród kobiet świadczących usługi seksualne, wizerunku polskiej lesbijki, problemu zdrowia seksualnego i reprodukcyjnego osób żyjących z HIV/AIDS, przedstawił stronę popytową usług seksualnych w Polsce, a także badanie prostytutki nieletnich. W raportach swych autor dostarczył informacji o obyczajowości seksualnej, wiedzy i zachowaniach seksualnych w grupach nastolatków, osób dorosłych i osób w wieku starszym. Udostępnił wgląd w rozmiary przemocy seksualnej wśród nastolatków oraz wgląd w obszary prostytutki – także dziecięcej, uwzględniając stronę popytową na usługi tego rodzaju w Polsce. Przybliżył kwestię poziomu wiedzy o HIV/AIDS oraz zachowania seksualne ludzi zdrowych i zakażonych. Poza tym opisywał nowe zjawisko, jakim jest seks w internecie, oraz podjął próbę wglądu w zachowania seksualne między ludźmi tej samej płci. Powyższe raporty stanowią ogromną wartość, ponieważ badane przez profesora Izdebskiego obszary życia społecznego w dużej mierze nie zostały do tej pory poznane, a brak rzetelnej wiedzy był szczególnie dotkliwy. Wartość niektórych raportów jest tym większa, że przedstawiają one dynamikę procesów zachodzących w czasie – na przykład raport o seksualności Polaków w dobie HIV/AIDS zatytułowany *Ryzykowna dekada* przedstawia studium porównawcze przemian zachodzących w latach 1997–2001–2005.

Seksualność Polaków na początku XXI wieku. Studium badawcze stanowi pogłębioną, poszerzoną i uzupełnioną syntezę raportów. Jest to więc dzieło, które można nazwać „wielkim raportem”. W zamierzeniu autora niniejsza książka ma stanowić diagnozę seksualności współczesnych Polaków i została oparta na relacjach z badań zaprojektowanych i zrealizowanych w latach 1997–2007. Składa się ona z czterech części zawierających łącznie 13 rozdziałów.

W części pierwszej omówiono zagadnienia terminologiczne, perspektywy ujmowania seksualności, pojęcie normy seksuologicznej. Scharakteryzowano obyczajowość seksualną, funkcje seksualności, socjalizację seksualną, inteligencję seksualną oraz podjęto próbę nakreślenia perspektywy w rozwoju seksuologii. Niezwykle ważna jest próba opisu specyfiki metodologii badań seksualności. Oparcie publikacji na relacji z badań poświęconych seksualności wymaga odniesienia się autora do licznych wątpliwości – również o charakterze etycznym – związanych z metodologią prowadzenia badań w tym obszarze. Zawartość została jednak ograniczona do społecznych badań seksualności człowieka i oparta przede wszystkim na doświadczeniach autora. Z tych względów prezentowany opis można potraktować jedynie jako autorską, a więc z oczywistych względów – niewyczerpującą – wizję metodologii społecznych badań seksualności człowieka. W rozdziale tym dokonano również przeglądu ważniejszych projektów badawczych dotyczących seksualności, które były zrealizowane w Polsce. Jak każde tego typu opracowanie, nie stanowi ono kompletnego wykazu badań, lecz ich wybór dokonany przez autora.

W części drugiej zawarto informacje dotyczące obrazu seksualności człowieka w cyklu życia. Podjęto też próbę skonstruowania obrazu seksualności Polaków od okresu dojrzewania psychoseksualnego do starości. W związku z tym przedstawiono i poddano analizie rezultaty kilku projektów badawczych obejmujących osoby nastoletnie, osoby dorosłe, w wieku 18–49 lat, oraz takie, które ukończyły 50 lat i więcej.

Część trzecia dotyczy aspektów, które nie są charakterystyczne dla poszczególnych faz rozwoju psychoseksualnego, lecz stanowią problemy ważne, niezależnie od wieku

osób, których dotyczą. Związane są one z przemianami zachowań i poglądów na seksualność Polaków. Autor omawia problematykę homoseksualizmu, wpływ internetu na seksualność oraz zjawisko prostytucji, ale także zwraca uwagę na zagrożenie HIV/AIDS oraz przemoc seksualną – zwłaszcza wśród młodzieży. Opracowania, które znalazły się w tej części, dopełniają diagnozy seksualności współczesnych Polaków, a także stanowią podstawę do planowania działań profilaktycznych w różnych resortach, zwłaszcza w edukacji, ochronie zdrowia, polityce społecznej.

Część czwarta, zatytułowana „Zamiast zakończenia”, nie stanowi podsumowania poprzednich części książki, lecz pewien aneks do niej i – przynajmniej w zamysle autora – wzbogaca wcześniej przedstawione diagnozy. Opisano tu – opierając się na poddanych pogłębionej analizie statystycznej wynikach badań osób dorosłych – trzy specyficzne elementy obrazu seksualności współczesnych Polaków, to jest: postawy wobec seksu, seksualność osób pozostających w różnych rodzajach związków partnerskich oraz czynniki warunkujące zadowolenie z seksu. Uznano, że najważniejsze dla oddania całej złożoności tego obrazu będzie pokazanie, na ile owe elementy różnicują poziom satysfakcji z kontaktów. Wiele uwagi poświęcono edukacji seksualnej. Będąc nie tylko seksuologiem, ale także pedagogiem, autor pragnął na zakończenie ukazać, jak duże i powszechne są dzisiaj oczekiwania Polaków wobec szkoły w zakresie realizacji edukacji seksualnej i jaka – niestety znacząco odbiegająca od tych oczekiwań – jest sytuacja edukacji seksualnej w polskiej szkole. Akceptacja edukacji seksualnej w szkołach nie jest jedynie życzeniem jej zwolenników. Wyniki badań zaprezentowane przez autora wskazują, iż istnieje ogromne zapotrzebowanie społeczne związane z realizacją przedmiotu „Wychowanie do życia w rodzinie”.

Dzieło profesora Izdebskiego uważam za niezwykle wartościowe, gdyż dostarcza rzetelnej wiedzy, ułatwia wgląd w wiele ważnych obszarów życia społecznego człowieka, o których wiedza była do tej pory bardzo ograniczona, i pomaga je zrozumieć. W literaturze światowej nie spotyka się tak obszernych opracowań naukowych jednego autora, dlatego *Seksualność Polaków* z pewnością długo będzie stanowić materiał źródłowy lub porównawczy nie tylko dla różnorodnych opracowań naukowych, lecz także przy opracowywaniu programów polityki społecznej, a zwłaszcza metod profilaktycznych. Zapewne służyć też będzie wielu praktykom – pedagogom, psychologom, socjologom, lekarzom, wychowawcom i pracownikom poradni wychowawczych, terapeutycznych, małżeńskich, rodzinnych.

Prof. dr hab. med., dr h. c. mult. Kazimierz Imieliński

Warszawa, kwiecień 2010 roku

WSTĘP

Seksualność stanowi jeden z najważniejszych komponentów ludzkiej kondycji. Wiąże się ona zarówno z naturą człowieka, jego biologią i fizjologią, jak i z kulturą, z jej wartościami i normami. Seksualność i związana z nią płciowość stanowią ważne determinanty ludzkiej tożsamości i istotne wyznaczniki sensu ludzkiego życia. Seks – o czym wszyscy wiemy – jest źródłem radości, ale również problemów; stanowi o sile człowieka, lecz może być również przyczyną jego słabości. Z seksualnością łączy się to, co w życiu człowieka najpiękniejsze i najbardziej cenione: miłość, szczęście, rozkosz, spełnienie, poczucie jedności, bezpieczeństwa, akceptacji i sukcesu; wreszcie – rodzicielstwo. Aktywność seksualna może się przyczynić do zachowania dobrego zdrowia fizycznego i psychicznego. Może też jednak być przyczyną problemów w relacjach społecznych i – nie mniej ważnych – problemów z samym sobą. Seksualność zacieśnia relacje międzyludzkie, ale także potrafi je dekonstruować, a nawet niszczyć. Wiążą się z nią bowiem zarówno miłość, jak i przemoc. Seksualność wzmacnia rodziny, ale też napędza i inicjuje zjawiska negatywne moralnie, czy też mające charakter przestępczy, takie jak: prostytutka nieletnich, przemoc seksualna wobec dzieci, w tym pedofilia, handel ludźmi.

Niezwykła rola seksualności w życiu człowieka jest widoczna w literaturze, kulturze, sztuce, religiach, życiu społecznym, a nawet politycznym. Widoczna jest w sferze intymnej człowieka, ale także w nośnikach kultury masowej, jakimi są media i internet, bo seksualność modyfikuje się wraz ze zmieniającą się cywilizacją i jej wytworami. Istotne elementy rozwoju cywilizacyjnego, którymi są: poszerzająca się sfera ludzkiej autonomii i wolności, rosnące zainteresowanie ludzką cielesnością, a także przesunięcie zainteresowań aksjologicznych ze sfery eschatologicznej na hedoniczną, znalazły swoje odzwierciedlenie w zmianach obyczajowych oraz zmianach ewolucyjnych seksualności.

Na skutek tych przemian seks „upublicznił się”, wyszedł ze sfery prywatnej człowieka i stał się przedmiotem mody, a nawet kultu. Seksem „żywią się” nie tylko kultura masowa i wizualna (na przykład filmy czy reklama), ale również nauka. Psychologia, socjologia, filozofia, socjotechnika są coraz bardziej zainteresowane seksualnością jako ważnym komponentem ludzkiej kondycji.

Stosunek do problemów moralnych związanych z przeżywaniem i manifestowaniem potrzeb seksualnych (jak choćby stosunek do pornografii czy do praw osób o orientacji homoseksualnej) jest dziś wskaźnikiem liberalizmu bądź konserwatyzmu, angażuje autorytety społeczne, religijne i naukowe, jest przedmiotem debaty społecznej i kampanii politycznych.

Zjawisko ludzkiej seksualności to także ciekawy i antropologicznie istotny temat. Poznanie tego fenomenu może nas przybliżyć do poznania jeśli nie istoty człowieczeństwa, to na pewno jego ważnych uwarunkowań. Poznanie form seksualności, jej przejawów oraz potrzeb seksualnych współczesnego człowieka może wiele powiedzieć o jego dzisiejszej kondycji fizycznej, psychicznej, moralnej.

Badanie seksualności nie jest jednak zadaniem łatwym. Ani na świecie, ani – tym bardziej – w Polsce. Stąpa się tu po niepewnym gruncie, nie ma twardych danych, w pełni zobiektywizowanych metod badawczych czy dających się ostatecznie weryfikować wyników. Nie dość bowiem, że seksualność jest uwikłana w ludzką psychikę, w zmienne relacje społeczne, kulturowe standardy wstydlivości czy trudny język wyrazu (niełatwo mówić o seksualności, zwłaszcza własnej), to dodatkowo trudno się przebić przez stereotypy, fobie, kompleksy, a nawet agresję badanych. Badacz narusza wiele tabu. Aby uczynić seks przedmiotem badań, a zwłaszcza by odtworzyć jego prawdziwy obraz, trzeba naruszyć też wiele granic: intymności, nieporadności, wstydlivości. Ważnym przesłaniem w realizacji moich projektów badawczych jest zdanie wypowiedziane niegdyś przez prof. Mikołaja Kozakiewicza w naszej rozmowie: „warto badać rzeczywistość i nie wdawać się w spory światopoglądowe, bo to są dwie różne sprawy”.

Pomimo wszelkich przeszkód i niedogodności, badanie seksualności jest zajęciem niezwykle frapującym i dającym poznawczą satysfakcję, zwłaszcza że rezultaty pracy budzą żywe zainteresowanie zarówno środowisk naukowych, jak i medialnych. Ludzie chcą bowiem poznać seksualność nie tylko jako przedmiot własnych doświadczeń, ale również jako zjawisko społeczne oraz obszar medycyny seksualnej. Dlatego właśnie już od 25 lat seksualność jest głównym przedmiotem moich zainteresowań naukowych i pomimo że różnie w tym czasie było z „pogodą” do podejmowania takich badań – pozostałem im wierny.

Opracowanie, które przekazuję czytelnikom, jest publikacją bardzo specyficzną. Prezentuje bowiem tylko jeden punkt patrzenia na seksualność człowieka. Jest to więc punkt widzenia naukowy, ale i autorski. Celem niniejszej książki nie jest bowiem przedstawienie wyczerpującego raportu ze stanu badań nad seksualnością w ogóle, lecz podsumowanie dorobku badawczego samego autora. Ten oparty na wyraźnej intencji zabieg, rzadko spotykany przy opracowaniach monograficznych tak szerokiego i złożonego problemu, jakim jest seksualność człowieka, nie był bynajmniej spowodowany brakiem zaufania do autorów innych badań, lecz potrzebą przyjrzenia się i wydania pod publiczną ocenę jakości dorobku własnego.

W latach 2001–2007 zrealizowałem kilkanaście projektów badawczych poświęconych seksualności Polaków. Pomysł prezentacji ich rezultatów w jednym opracowaniu powstał jednak stosunkowo niedawno i – w pierwszym momencie – wydał się zamierzeniem nieracjonalnym. Po wielu wahaniach zwyciężyła jednak chęć pokazania obrazu seksualności współczesnych Polaków jako wypadkowej wyników badań zrealizowanych przeze mnie w pierwszych latach XXI wieku. Tak pomyślana publikacja, jej objętość, struktura i forma musiały być jednak dostosowane do charakteru zamierzenia. W niniejszym tomie w sposób celowy dominują te części, które są prezentacją rezultatów samych badań.

Rezultaty te są przedstawione – z reguły – w sposób szczegółowy, gdyż absolutna większość z nich nigdy nie była publikowana. Wydawało mi się więc, że zainteresowani ich poznaniem czytelnicy będą chcieli otrzymać materiał pierwotny, zestawienia frekwencyjne, a nie jedynie syntetyczne dane statystyczne. Z tych samych względów

najczęściej unikałem w toku analizy wyników badań ich nadmiernej interpretacji, nawet tam, gdzie pewne wyjaśnienia wydawały się oczywiste. Z jednej strony mam świadomość, że niektórym czytelnikom, o mniej analitycznym nastawieniu, taka koncepcja prezentacji rezultatów badań może się wydać niewystarczająca. Z drugiej strony, ponieważ mam też nadzieję, że z książką zapoznają się przedstawiciele różnych dziedzin wiedzy, wydaje mi się, że pewne niedopowiedzenia będą służyły powstawaniu wielu oryginalnych hipotez, wyjaśnień i wniosków oraz inspirowały do podejmowania nowych, jakże potrzebnych badań w tym zakresie.

Chciałbym jednak podkreślić, że formuła tej publikacji, pomimo mojego przekonania o jej trafności, była dla mnie trudna. W toku przygotowywania tekstu towarzyszyło mi wiele dylematów i wątpliwości. O ich skali świadczy to, że chociaż robocza wersja opracowania była praktycznie gotowa już trzy lata temu, to książka dopiero teraz może się ukazać.

Publikacja składa się z czterech części. W pierwszej, wprowadzającej, zawarto dwa rozdziały poświęcone teoretycznym podstawom badań nad seksualnością, przy czym zredukowano je do problemów najważniejszych, w moim rozumieniu najbardziej korespondujących z zawartością pozostałych części opracowania. W rozdziale pierwszym zostały zaprezentowane rozmaite najistotniejsze zagadnienia związane z pojęciem ludzkiej seksualności. W rozdziale drugim przedstawiono obszernie omówienie specyfiki metodologii badań seksualności, w wielu miejscach bezpośrednio nawiązując do rozwiązań metodologicznych przyjętych w relacjonowanych w tym tomie badaniach. Rozdział ten zawiera także przegląd ważniejszych zrealizowanych do tej pory w Polsce badań seksualności.

Część druga, zgodnie z jej tytułem, została poświęcona diagnozie seksualności człowieka w cyklu życia. W kolejnych rozdziałach zaprezentowano rezultaty badań seksualności młodzieży, osób dorosłych oraz osób starszych, mających 50 i więcej lat.

W części trzeciej, w kolejnych pięciu rozdziałach, ukazano specyficzne problemy i obraz seksualności wybranych kategorii osób. Diagnoza seksualności Polaków została uzupełniona dzięki temu o takie zagadnienia, jak: seksualność osób homoseksualnych, wykorzystywanie internetu do celów związanych z seksualnością, seksualność w dobie epidemii HIV/AIDS, prostytutka oraz przemoc seksualna (w rozdziale tym omówiono, między innymi, problem prostytutki i pornografii dziecięcej).

Część czwarta stanowi swoiste podsumowanie książki. W rozdziale jedenastym, opierając się na poddanych pogłębionej analizie statystycznej wynikach badań osób dorosłych, w wieku 18–49 lat, ukazano różnorodne postawy wobec seksu (wobec partnera i aktywności seksualnej), czynniki różnicujące poziom satysfakcji z kontaktów seksualnych oraz obraz seksualności osób tworzących małżeństwa, różne rodzaje związków nieformalnych, a także pozostających bez stałego partnera seksualnego. Ta część publikacji wnosi wiele nowych elementów do próby zrozumienia tego, jak skomplikowanym konstruktem jest ludzka seksualność. Kolejny rozdział książki podsumowuje poruszane w niej zagadnienia w zupełnie inny sposób. Pokazuję w nim bowiem, jak wielkie oczekiwania Polacy kierują wobec organizatorów i realizatorów szkolnej edukacji seksualnej, a także jak niedoskonały i daleko odbiegający od tych oczekiwań kształt ma ta edukacja we współczesnej szkole.

Ostatni, trzynasty rozdział, został napisany już w toku zaawansowanych opracowań wydawniczych. Ponieważ jesienią 2011 roku udało mi się zrealizować, po wielu staraniach związanych z uzyskaniem funduszy, badania seksualności Polaków w wieku 15–59 lat, postanowiłem opublikować na zakończenie tego tomu ich najważniejsze rezultaty. Myślę,

że dzięki temu książka nabiera jeszcze większej aktualności, a zaprezentowany wizerunek seksualności Polaków A.D. 2011 jest jej swoistym epilogiem.

Mam nadzieję, że tak pomyślana publikacja zainteresuje szerokie grono odbiorców. Wydaje się, że mogą po nią sięgnąć nie tylko zainteresowani zagadnieniem seksualności człowieka przedstawiciele różnych dziedzin wiedzy, lecz także studenci, zwłaszcza studenci pedagogiki, psychologii, socjologii, prawa, dziennikarstwa, nauk o rodzinie oraz medycyny. Byłbym bardzo usatysfakcjonowany, gdyby zapoznali się z nią także nauczyciele, lekarze i pracownicy służb socjalnych, a także wszyscy ci czytelnicy, którzy interesują się kondycją współczesnego człowieka.

Wyniki badań prezentowane w książce zostały uzyskane w wyniku realizacji projektów badawczych w latach 2001–2007. Wydawałoby się, że to niedawno, ale zachodzące współcześnie przemiany obyczajowości seksualnej sprawiają, że tym bardziej warto zwrócić uwagę na rok realizacji omawianego badania.

Już po oddaniu tekstu książki do opracowania redakcyjnego podsumowałem wyniki kolejnych badań – seksualności osób niepełnosprawnych ruchowo oraz seksualności internautów.

Książka ta – jak już wspomniałem – jest opracowaniem bardzo autorskim. Nigdy by jednak nie powstała, gdyby nie pomoc bardzo wielu osób oraz ich zaangażowanie zarówno w przygotowanie, realizację i podsumowanie poszczególnych, niejednokrotnie bardzo szeroko zakrojonych projektów badawczych, jak i w przygotowanie samej publikacji.

Chciałbym w tym miejscu złożyć im najserdeczniejsze podziękowania. Pierwszą osobą, której te podziękowania w sposób szczególny przysługują, jest, niestety już nieżyjący, twórca polskiej seksuologii – prof. Kazimierz Imieliński (zmarł w lipcu 2010 roku). Fakt, że Profesor zapoznał się z tym opracowaniem, przychylnie się do niego odniósł i zaproponował napisanie słowa wstępnego, traktuję jako ogromny zaszczyt i wyróżnienie.

W opracowaniu tej książki, podobnie jak we wszystkich moich naukowych poczynaniach, ważną rolę pełni mój mentor i przyjaciel – prof. Andrzej Jaczewski. Jego cenne uwagi i inspiracje, a także – równie ważne – wsparcie, życzliwość i mobilizacja do podejmowania naukowych wyzwań towarzyszą mi od lat.

Jestem także wdzięczny osobom, które zechciały przeczytać roboczą wersję tekstu tego opracowania i których uwagi pozwoliły na jego modyfikację, to jest: prof. Magdalenie Środzie, prof. Ewie Narkiewicz-Niedbalec, prof. Zbigniewowi Lew-Starowiczowi i dr. Jerzemu Krzyszpiniowi. W tym kontekście szczególną wdzięczność wyrażam prof. Barbarze Woynarowskiej, której niezwykła wnikliwość i zaangażowanie pozwoliły mi uniknąć wielu niezręczności w tekście opracowania i nadać mu bardziej przejrzysty, uporządkowany charakter. Jestem wdzięczny także prof. Antoninie Ostrowskiej, której uwagi były dla mnie ważne przy opracowywaniu koncepcji niektórych projektów badawczych omawianych w książce.

Moją szczerą wdzięczność i podziękowania kieruję do dr. Krzysztofa Wąza, za możliwość wymiany poglądów na każdym etapie powstawania tej książki, konstruktywną współpracę oraz cierpliwość.

Dziękuję za pomoc w opracowaniu zestawienia dotychczasowych badań seksualności moim doktorantom: dr Marii Łukaszek i mgr. Marcinowi Capidze.

Na różnych etapach powstawania tekstu wspierali mnie również moi współpracownicy: dr Edyta Mianowska, dr Emilia Paprzycka, mgr Marek Pakoński, mgr Wojciech Ronatowicz i mgr Joanna Rogowska. Wszystkim im niezmiennie dziękuję.

Wszystkie badania, które prezentuję, zostały zrealizowane przez Taylor Nelson Sofres Ośrodek Badania Opinii Publicznej (TNS OBOP). Jest to dla mnie ważne. W toku wieloletniej współpracy udało się bowiem doprowadzić do powstania kompetentnego zespołu, który mógł podjąć się realizacji niezmiernie trudnych (w sensie metodologicznym i społecznym) badań seksualności. Za zaangażowanie przy realizacji badań i opracowywanie ich wyników pragnę serdecznie podziękować Pani Beacie Durce, Pani Katarzynie Furman i całemu zespołowi. Dziękuję także koordynatorom regionalnym TNS OBOP i ankieterom realizującym badania.

Książka nie powstałaby bez zaangażowania pracowników Wydawnictwa Uniwersytetu Jagiellońskiego. Dziękuję szczególnie dyrektorowi wydawnictwa Panu Łukaszowi Kocójowi, który po cyklu moich gościnnych wykładów na Uniwersytecie Jagiellońskim zaproponował mi opublikowanie wyników moich badań w obszernej monografii. Wyrazy wdzięczności z mojej strony należą się pracownikom Wydawnictwa UJ: Paniom Dorocie Heliasz, Agnieszce Stęplewskiej, Annie Poinc-Chrabąszcz i Ewie Baran. Dziękuję im za bardzo konstruktywną współpracę, ale także za wyjątkową cierpliwość, wyrozumiałość i życzliwość wykazywaną w kontaktach ze mną, pomimo mojej nieterminowości.

Realizacja projektów badawczych, których rezultaty prezentuję w tym opracowaniu, wymagała niemałych nakładów finansowych, które zostały poniesione przez wiele instytucji i firm. Dane na ten temat podaję, charakteryzując poszczególne projekty badawcze. W tym miejscu chciałem wyrazić wdzięczność wszystkim osobom, które potraktowały badanie seksualności współczesnych Polaków jako ważne poznawczo, zdrowotnie i społecznie zadanie.

Zielona Góra – Warszawa, październik 2011 roku

Zbigniew Izdebski

CZĘŚĆ I

TEORETYCZNE PODSTAWY BADANIA SEKSUALNOŚCI

Niniejsze opracowanie ma charakter studium badawczego. Jego istotą jest więc prezentacja i analiza wyników badań. Nie sposób jednak nie odnieść się najpierw do tego, co stanowi przedmiot badań, których rezultaty będą omawiane, to jest do seksualności człowieka. Nie sposób także nie omówić specyfiki metodologii badań seksualności.

Seksualność jako wymiar osobowości człowieka wyznaczający większość jego relacji z innymi ludźmi i z sobą samym długo pozostawała na uboczu innych dyscyplin naukowych, jakby w cieniu czekając na swoją kolej. Podejście pozytywistyczne naznaczyło nauki społeczne empirią i utylitarnością jako podstawowym wymogiem naukowości, co w wypadku ludzkiej seksualności – sfery tak delikatnej – stwarzało przez dekady barierę zbyt trudną i ryzykowną, by ktokolwiek zechciał się przez nią przedzierać. Po cóż jednak trudzić się badaniem seksualności? Czyż seks nie jest czymś naturalnym, wrodzonym? Czyż wszystkiego, co powinniśmy o nim wiedzieć, nie uczymy się z własnego doświadczenia lub dowiadujemy od rodziców lub przyjaciół?

Reakcje własnego ciała na określone bodźce seksualne naturalnie poznajemy na drodze osobistego doświadczenia. Jednak niewiele uczy nas ono o biologicznych procesach, które leżą u podłoża tych reakcji. Niewiele nam też ono powie o różnorodności zachowań seksualnych, które istnieją na całym świecie, lub choćby w niedalekim sąsiedztwie. Nie uchroni nas także od błędów w odczytywaniu intencji i potrzeb osoby ukochanej. Doświadczenie nie przygotowuje nas również do rozpoznawania objawów infekcji przenoszonych drogą płciową czy do oceny prawdopodobieństwa zajścia w ciążę. Wreszcie – doświadczenie rzadko będzie pomocne w radzeniu sobie z dysfunkcjami lub problemami seksualnymi.

Rodzice? To, czego wielu z nas dowiedziało się o seksualności od rodziców, można często zamknąć w krótkim zdaniu: „Dowiesz się, gdy przyjdzie na to pora”. Jak można się domyśleć – ciągu dalszego często już nie było. Z naszymi wątpliwościami, pytaniami i rozterkami zostaliśmy zdani na siebie samych. Znajomi, przyjaciele? Ich przekaz najczęściej daleko odbiegał od rzetelnych lub pełnych informacji, bądź też przybierał formę żartobliwą, humorystyczną, a nawet zwulgaryzowaną. Seksualność odbijała się w nim jak w krzywym zwierciadle, ale często było to jedyne zwierciadło, jakie było dla nas dostępne.

W każdej kulturze, w każdym społeczeństwie istnieją też pewne stereotypy i mity związane z seksualnością, które dla niektórych ludzi mogą stanowić jedyne źródło informacji na temat tej sfery. Istnieje też pogląd, iż miłość wszystko zwycięży i sama pokona wszystkie problemy (także te natury seksualnej). Trudno jednak się z nim zgodzić do końca. Jak bowiem zbudować w pełni satysfakcjonującą relację bez wiedzy na temat seksualności, reakcji biologicznych własnego ciała i ciała naszego partnera, czy choćby podstawowej informacji o psychologicznych aspektach seksualności?

Dlaczego chcemy zgłębiać ludzką seksualność? Tak jak to ujęto we wstępie – bo to zagadnienie ważne i ciekawe, wiele mówiące nam o istocie człowieczeństwa, jednocześnie

wiele mówiące o kondycji (fizycznej, psychicznej, moralnej) współczesnego człowieka. Dla badacza seksualność stanowi wyzwanie naukowe. Czy jest bowiem coś bardziej oczywistego, wpływającego stale na ludzkie losy i zarazem negowanego, uznawanego za błahe, nieistotne; eksponowanego i zarazem skrywanego? Czy jest coś innego, co budzi tyle namietności?

ROZDZIAŁ 1

WPROWADZENIE DO SEKSUALNOŚCI CZŁOWIEKA

Seksualność człowieka to sprawa niezmiernie ważna, a jednocześnie bardzo delikatna. Radko można spotkać tak wielką rozbieżność między poglądami głoszonymi przez ludzi a ich rzeczywistymi zachowaniami, jak wtedy, gdy rozmawiamy o życiu seksualnym. Uwagę na to dzięki swym badaniom zwrócił już w połowie XX wieku Alfred Kinsey w Stanach Zjednoczonych. I pomimo że ludzka seksualność – jako przedmiot analiz systemowych – została odkryta przez twórcę psychoanalizy Zygmunta Freuda, to właśnie Raport Kinseya był punktem przełomowym w naukowej refleksji nad seksualnością człowieka.

Jedną z najistotniejszych cech badań nad ludzkimi zachowaniami seksualnymi jest interdyscyplinarny charakter tej problematyki. Niestety, wokół seksualności człowieka narosło wiele stereotypów i mitów, poglądów, które nie mają potwierdzenia naukowego. Częstokroć wynika to z trudności związanych z realizacją badań seksuologicznych i ich kontekstu etycznego – przykładem są badania erotyzmu dziecięcego, seksualności osób niepełnosprawnych, ciąży nastolatków, infekcji przenoszonych drogą płciową, ryzykownych w kontekście pandemii HIV/AIDS zachowań seksualnych, czy też psychospołecznych wymiarów orientacji seksualnej i obyczajowości seksualnej, a także problematyki dysfunkcji seksualnych. Bardzo trudno bowiem oddzielić seksualność człowieka od jego rozwoju osobowego. Dlatego też, zajmując się życiem płciowym człowieka, seksuologia musi uwzględniać nie tylko aspekty medyczne, ale również psychologiczne, socjologiczne, pedagogiczne, religijne, antropologiczne, prawne, a także wiele innych. Z tego też powodu z jednej strony badania seksualności człowieka częstokroć skupiają się na specyficznych z punktu widzenia psychologii, socjologii i pedagogiki problemach związanych z życiem seksualnym człowieka, które prawie zawsze mają kontekst znacznie szerszy niż jedynie jednostkowy. Z drugiej strony – z uwagi na interdyscyplinarność badań nad ludzką seksualnością – mają one prawie zawsze charakter *stricte* fragmentaryczny. Profesor Mikołaj Kozakiewicz niejednokrotnie podkreślał w tym kontekście, że uzyskany w wyniku takich badań obraz człowieka być może nie jest ostry, ale mimo wszystko jest to jednak niezmiernie ważny obraz naszej rzeczywistości.

Skupienie nad problematyką dysfunkcji seksualnych lub kontekst psychospołecznego obrazu seksualności człowieka przyczynia się do zdiagnozowania skali zjawisk niepożądanych i przygotowania oferty klinicznej i doradczej w zakresie poprawienia jakości życia w obszarze zdrowia seksualnego i reprodukcyjnego. To także wyznacza programy i treści edukacyjne związane z promocją zdrowia i edukacją seksualną.

Raport Kinseya wywołał wielkie poruszenie w społeczeństwie amerykańskim. Od tego czasu praktycznie każde badanie seksualności człowieka wywołuje z jednej strony ogromne zainteresowanie (nie tylko świata naukowego), z drugiej zaś – fale sprzeciwu i krytyki. Od czasu badań Kinseya trwa intensywna i nieustająca debata nie tylko na temat zakresu samych badań, ich metodologii czy samej ich istoty, ale również na temat języka, w którym o seksualności można mówić. Terminologia związana z seksualnością wciąż jest płynna, emotywna i wieloznaczna, ewokuje też odmienne sensory i oceny. Piszząc więc o seksualności człowieka, należy zatem przede wszystkim omówić kwestię języka, w jakim się ją opisuje.

1.1. ROZWAŻANIA TERMINOLOGICZNE

Termin „seksualność” wywodzi się od łacińskiego słowa *seks* („płeć”), które znaczy „dzielić” lub „przecinać”. W języku angielskim odnosi się on do płci biologicznej, często przeciwstawianej płci społeczno-kulturowej (*gender*).

W języku polskim konotacje tego terminu są związane przede wszystkim z czynnościami i zachowaniami seksualnymi służącymi reprodukcji, przyjemności, redukcji napięć, zaspokojeniu pożądania. Gama tych zachowań jest ogromna i nie da się zapewne zamknąć jej w zbiorze jakichś określonych czynności, takich jak: masturbacja, dotyk, pocałunek, penetracja. W pewnym sensie każde zachowanie może nabrać cech seksualnych, choć na seksualności jego istota się nie wyczerpuje.

Seks jest pojęciem bliskim znaczeniowo, bo nie etymologicznie, erotyzmowi, choć ten ostatni termin ma szerszy i kulturowo ugruntowany zakres. Pojęcie erotyki wiąże się z pojęciem erosu i miłości erotycznej, która od czasów Platona, przez jego augustyńską recepcję aż po współczesne interpretacje (zob. encyklika Benedykta XVI *Deus caritas est*) łączy seksualne pożądanie ze sferą pragnień i potrzeb wyższych, „duchowych”. Platon pisał w *Uczcie*, że Eros to nie tylko ten, kto rozpala żądze, ale kto dąży do płodzenia... w kulturze, kto skierowuje nasze myśli w kierunku sfery czystych idei.

Według Maxa Webera, który jako jeden z pierwszych nowoczesnych myślicieli włączył problematykę miłości erotycznej do socjologicznych rozważań, erotyka to sublimacja seksualności (Weber 2000, s. 274). Wszelako miłość erotyczną oddzielił on nie tylko od zachowań seksualnych, ale także od pewnych form miłości, jaka pojawiała się w obrębie doświadczenia religijnego, ustanawiając niejako miejsce dla intymnej i niepodporządkowanej religijnym oraz rynkowym regułom intymnej prywatności.

Terminy „erotyka”, „erotyzm”, „erotyczny” mają więc szersze odniesienie zakorzenione nie tyle w etymologii tych określeń, ile przede wszystkim w tradycji ich stosowania. Ich znaczeniowy kontekst oraz użycie kształtują więc sztuka, literatura, kultura; mają konotację filozoficzną, symboliczną, estetyczną i psychologiczną, co rozmywa ich funkcje denotowania czynności seksualnych *sensu stricto*. Mówimy o „erotycznych” fantazjach, przeżyciach, dziełach, atmosferze, zaś o „seksualnych” doświadczeniach, seksualnej atrakcyjności, seksualnych czynnościach, seksie *tout court*.

Pojęcia te („seksualność” i „erotyka”), mimo wielu rozróżnień, które wprowadza nauka, nieustannie się jednak przeplatają.

Termin „narządy seksualne” jest używany w dwóch znaczeniach. Po pierwsze, w odniesieniu do części ciała uczestniczących w czynnościach *stricte* reprodukcyjnych. W takim ujęciu męskie narządy płciowe to penis i jądra, żeńskie – pochwa, macica oraz jajniki. Po drugie, terminu tego używa się w odniesieniu do części ciała, które są erotyzowane, choć nie pełnią żadnej bezpośredniej funkcji w reprodukcji (na przykład łechtaczka i piersi).

Z kolei „zachowania seksualne” oznaczają fizyczną aktywność, podczas której ciało i emocje człowieka są angażowane – jak mówimy – do ekspresji i komunikacji erotycznej. Zachowania seksualne obejmują, lecz bynajmniej nie ograniczają się do nich, czynności reprodukcyjne. Ludzie współżyją seksualnie, najczęściej nie mając na celu prokreacji. Prokreacja może jednak zaistnieć bez zachowań seksualnych, a tym bardziej erotycznych. Kobieta może zostać zapłodniona bez pożądania seksualnego, a w wypadku sztucznego zapłodnienia nawet bez jakichkolwiek doznań o charakterze seksualnym. Także masturbacja, która jest ważnym i częstym doświadczeniem seksualnym zarówno kobiet, jak i mężczyzn, nie jest zachowaniem podejmowanym w celu prokreacji, lecz w celu osiągnięcia przyjemności i redukcji napięć.

We współczesnej seksuologii istnieją co najmniej dwa ujęcia „seksualności”. Węższe, funkcjonalne, odnoszące się do samych konkretnych aktywności i zachowań seksualnych, oraz szersze, zawierające „wszystkie aspekty cielesne i zachowania człowieka związane z płcią i seksem” (Reber 2000), a więc również silnie angażujące relacje, częste i różnorodne wzajemne zależności między dwiema osobami, utrzymujące się przez długi czas.

Do uznanych definicji, które możemy zaliczyć do pierwszego, węższego ujęcia seksualności, należy stanowisko Johna Bancrofta: seksualność to „aspekt kondycji człowieka przejawiający się w postaci pożądania lub pragnienia, towarzyszących im fizjologicznie zdeterminowanych odpowiedzi seksualnych i zachowań prowadzących do orgazmu lub przynajmniej sprawiającego przyjemność podniecenia, występujących często między dwojgiem ludzi, lecz nierzadko także praktykowanych samotnie” (Bancroft 2011, s. 19).

W szerokim rozumieniu seksualność można utożsamiać z takimi emocjonalnymi stanami, jak uczucie zakochania, miłość, pragnienie stałego związku – czyli z tym, do czego przez setki lat kultura sprowadzała seksualność. Bo właśnie miłość stanowiła najbardziej istotny, dyskursywny, kulturowy wymiar seksualności. A zarazem – jak twierdził Ortega y Gasset – jedyną drogę do poznania głębokiej natury człowieka.

Bywają w życiu sytuacje, w których człowiek mimowolnie odsłania ogromne partie swojej osobowości, swej prawdziwej natury. Jedną z nich jest miłość. Zarówno kobieta, jak i mężczyzna w wyborze osoby ukochanej ujawniają swą zasadniczą naturę. Typ istoty ludzkiej, którą przedkładamy nad inne, odkrywa kontury naszego serca. „Miłość to fala, która wypływa z najgłębszych tajni naszego bytu i na powierzchnię życia wynosi muszle i wodorosty z wewnętrznych otchłani. Doświadczony przyrodnik, odpowiednio umieszczając te materiały, potrafi odtworzyć oceaniczną głębię, z jakiej zostały przyniesione” (Ortega y Gasset 1989, s. 77).

Zależności między reprodukcją, seksem, erotyką i miłością w naszej kulturze stanowią rodzaj powiązań, których elementy pozostają w tak wieloznacznym uwikłaniu, że właściwie nie sposób dotrzeć, co ważniejsze, pierwsze, bardziej podstawowe, co z czego wynika. Na przykład z punktu widzenia socjobiologii i teorii ewolucji to właśnie potrzeba reprodukcji i jej podstawowe narzędzie, jakim jest seksualność, tworzą czynnik sprawczy i ukryty mechanizm wszystkich procesów biologicznych i związanych z nim wtórnych zjawisk kulturowych. Socjobiologia traktuje ludzką dwupłciową seksualność przede

wszystkim jako udaną strategię adaptacyjną. Jak pisze Wilson: „Zróżnicowanie płciowe stwarza różnorodność. A różnorodność jest sposobem, w jaki rodzic asekuruje swoje stawki przeciwko niedającym się przewidzieć zmianom środowiska” (Wilson 1988, s. 159–160). Dokładnie w tych samych kategoriach socjobiologia traktuje miłość i monogamiczne związki ludzkie – jako zakorzenione w biologii mechanizmy ewolucyjne.

Inaczej do spraw seksu, erotyki i miłości podchodzą przedstawiciele strukturalizmu, psychoanalizy czy na przykład Niklas Luhmann, twórca *Semantyki miłości*. W ujęciach, które możemy ogólnie nazwać humanistycznymi, to nie seksualność jest podstawą i kluczem hermeneutycznym ludzkich doświadczeń i związków, lecz systemy komunikacji oraz kulturowe i normatywne dyskursy wyjaśniają, jak doświadczamy seksualności i w istocie – czym ona jest. Mówiąc prościej, to nie seksualność stanowi źródłowe doświadczenie, lecz norma wytwarzana w obrębie kulturowych dyskursów określa przeżycie seksualne (jako pożądane lub nie, właściwe, normalne, nienormalne, chciane lub nie).

Badając seksualność, czy to w ujęciu historycznym, psychologicznym, czy socjologicznym, musimy mieć świadomość, że nigdy nie dotrzemy do jej istoty. Możemy badać i analizować tylko seksualne zachowania, zwłaszcza zaś seksualne narracje. Ludzie opowiadają o swojej seksualności w zakresie, na jaki pozwalają język i przyjęte normy ekspresji, otwartości i oceny.

Nie ma czegoś takiego jak „czysta seksualność”. Próżno więc jej szukać. Większość naukowców włącza zatem w swój horyzont badawczy całokształt doznań seksualnych, to znaczy postawy i zachowania emocjonalne związane z seksualnością, parametry psychiczne, społeczne (McKinney, Sprecher 1991; Imieliński 1990) lub całą sferę kulturowych artefaktów, z której nasze doznania fizyczne i psychiczne są zapośredniczone. Jeszcze inni poszerzają zakres badań o czynniki supranaturalne, to znaczy religijne, metafizyczne i spirytualistyczne (Bhattacharyya 2002).

W zagadnieniu ludzkiej seksualności krzyżują się więc różne dziedziny wiedzy, różne doświadczenia, różne dyskursy. Fizjologia miesza się z normą, doświadczenie z fantazją, przyjemność z presją społeczną. I nie sposób odpowiedzieć na proste pytanie, czy czynność seksualna jest czynnością natury czy kultury? Czy to płeć determinuje seksualność czy seksualność płeć? Można jednak powiedzieć, że seksualność jest sposobem, w jaki człowiek doświadcza siebie i wyraża jako ludzką istotę. Ta prawda wyłaniała się powoli z historii, rewolucjonizowała świat, aż została instytucjonalnie uznana.

W roku 2001 Światowa Organizacja Zdrowia wprowadziła definicję „zdrowia seksualnego”, zgodnie z którą jest to integracja biologicznych, emocjonalnych, intelektualnych i społecznych aspektów życia seksualnego koniecznych do pozytywnego rozwoju osobowości, komunikacji i miłości człowieka. Częścią zdrowia seksualnego jest „zdrowie prokreacyjne” (*reproductive health*), które ta sama organizacja określa jako stan fizycznego, psychicznego, społecznego dobrostanu we wszystkich sprawach związanych z systemem reprodukcji. Zdrowie prokreacyjne oznacza, że ludzie są w stanie prowadzić satysfakcjonujące i bezpieczne życie seksualne, płodzić dzieci oraz w sposób swobodny decydować, czy, kiedy i ile ich posiadać. Jak widzimy, w obu definicjach seksualność jest traktowana w całej swej pełni, nie ogranicza się jej do jednego aspektu, lecz akcentuje jej różnorodność i złożoność.

1.2. FUNKCJE SEKSUALNOŚCI

Trudno mówić o istocie seksualności, wiadomo jednak, jakie są jej funkcje. Pierwotną jest zapewne funkcja biologiczna. Płeć człowieka i popęd seksualny służą, w tym rozumieniu seksualności, jedynie prokreacji. U człowieka nie jest to jednak funkcja jedyna. Współczesna seksuologia rozróżnia wiele innych, psychologicznych i społecznych, wymiarów seksualności i tym samym przypisuje seksualności bardzo znaczącą rolę w funkcjonowaniu człowieka (Aresin, Starke 1998). Najczęściej wymienia się takie funkcje seksualności, jak:

- **funkcja rozkoszy** – obejmuje ona pożądanie seksualne, erotykę, zmysłowość, radość z doznań seksualnych, przyjemność seksualną i seksualne zaspokojenie, któremu towarzyszą różnorodne odczucia; rozkosz bywa najważniejszym motywem podejmowania jakiejkolwiek aktywności seksualnej;
- **funkcja odniesieniowa (relacyjna)** – obejmuje wszystko, co w sferze seksualnej rozgrywa się między partnerami wewnątrz związku, co czują oni do siebie w płaszczyźnie erotycznej i emocjonalnej, co przyczynia się do stabilności układu partnerskiego; optymalna realizacja tej funkcji następuje w sytuacji, gdy partnerów w związku erotycznym łączy miłość;
- **funkcja komunikacyjna** – w jej obrębie seksualność traktuje się jako przejaw komunikacji międzyludzkiej; zwraca się uwagę na to, że związek seksualny to bardzo bliskie i nieograniczone do aktywności seksualnej relacje pomiędzy parą osób; to porozumiewanie się fizyczne i duchowe;
- **funkcja instytucjonalizacyjna** – dotyczy instytucji, na przykład pary, małżeństwa lub innych wspólnot, w których odbywa się życie seksualne, i opisuje znaczenie seksualności dla tej instytucji; seksualność jest najczęściej uznawana za ważne spoivo i warunek długiego trwania instytucji; satysfakcjonujący seks jest istotnym (choć nie jedynym i nie zawsze nawet koniecznym) czynnikiem zadowolenia ze związku;
- **funkcja potwierdzenia** – odnosi się do tego, że człowiek poprzez podejmowanie aktywności seksualnej potwierdza swą vitalność, cielesność, płciowość, wręcz swoją egzystencję;
- **funkcja wymienna** – oznacza, że seks może być także traktowany jako swoisty towar; podkreśla się wzajemność obdarowywania i otrzymywania w relacjach seksualnych, a także to, że nie musi to być układ wzajemny ani równoprawny; seks może być nagrodą i karą, może się stać swego rodzaju towarem, który ma swoją wartość i cenę;
- **funkcja kompensacyjna** – określa tendencję do wyrównywania przez seksualność innych braków nieseksualnych; zwraca uwagę na to, że zarówno w wymiarze prywatnym, jak i społecznym seksualność służy zaspokajaniu zupełnie innych potrzeb niż wynikających z popędu czy chęci doznania rozkoszy; w coraz większej mierze chodzi o rekompensatę deficytów, niepowodzeń i porażek doświadczanych w innych obszarach ludzkiej egzystencji.